

TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATINING RIVOJLANISH TARIXI VA UNING HUQUQIY-TASHKILIY EVOLYUTSIYASI

Kamoliddinov Abduvohid Jaloliddin o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi

3-o'quv kursi kursanti, Toshkent sh.

[https://doi.org/ 10.5281/zenodo.20447235](https://doi.org/10.5281/zenodo.20447235)

Annotatsiya: Ushbu maqolada insoniyat sivilizatsiyasi davrida jinoyatchilikka qarshi kurashishning yashirin usullari – tezkor-qidiruv faoliyatining (TQF) kelib chiqish tarixi, uning evolyutsion rivojlanish bosqichlari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Antik davrdan boshlab zamonaviy raqamli bosqichgacha bo'lgan davrda maxfiy apparat bilan ishlash, ma'lumot to'plash va davlat xavfsizligini ta'minlash mexanizmlarining takomillashuvi tarixiy va huquqiy manbalar asosida yoritilgan.

Kalit so'zlar: tezkor-qidiruv faoliyati, tarixiy taraqqiyot, maxfiy ma'lumot, josuslik, jinoyat qidiruv, yashirin usullar, xavfsizlik, huquqni muhofaza qilish, evolyutsiya.

Annotation: This article scientifically and theoretically analyzes the history of the origin of covert methods of combating crime – operational-search activity (OSA) – during the period of human civilization, and the stages of its evolutionary development. The improvement of mechanisms for working with secret apparatus, gathering information, and ensuring state security from the ancient period to the modern digital stage is highlighted based on historical and legal sources.

Keywords: operational-search activity, historical development, secret information, espionage, criminal investigation, covert methods, security, law enforcement, evolution.

Аннотация: В данной статье научно-теоретически проанализированы история возникновения скрытых методов борьбы с преступностью –

Contact: 99 826 99 56

оперативно-разыскной деятельности (ОРД) – в период человеческой цивилизации и этапы ее эволюционного развития. На основе исторических и правовых источников освещено совершенствование механизмов работы с негласным аппаратом, сбора информации и обеспечения государственной безопасности с античных времен до современного цифрового этапа.

Ключевые слова: оперативно-разыскная деятельность, историческое развитие, секретная информация, шпионаж, уголовный розыск, негласные методы, безопасность, правоохранительная деятельность, эволюция.

Jamiyat va davlat tuzilmalari shakllangan davrdan boshlab hokimiyatni saqlab qolish, ichki tartibni ta'minlash hamda tashqi dushmanlardan himoyalaniish maqsadida maxfiy ma'lumotlarni yig'ish tizimlariga muttasil ehtiyoj sezilgan. Zamonaviy yurisprudensiyada tezkor-qidiruv faoliyati (TQF) sifatida yuritiladigan davlatning maxsus funksiyasi to'satdan paydo bo'lmagan; uning ildizlari qadimgi sivilizatsiyalar – Qadimgi Misr, Bobil, Xitoy va Yunoniston tarixiga taqaladi. Kriminolog va yuridik tarixchilarning ta'kidlashicha, jinoyatni fosh etish uchun davlat idoralari qadimdanoq faqatgina ko'rinib turgan dalillarga emas, balki "yashirin quloqlar" va maxfiy ma'lumot beruvchilarning imkoniyatlariga tayanib kelganlar. TQF tarixi bevosita davlat boshqaruvi apparati, jinoiy siyosat va jamiyatdagi ijtimoiy-huquqiy munosabatlarning murakkablashib borishi bilan parallel ravishda rivojlangan.

Tezkor-qidiruv faoliyatining antik davrdagi ilk ko'rinishlari asosan harbiy va siyosiy josuslik bilan qorishib ketgan holda namoyon bo'lgan. O'sha davrlarda jinoyatchilik bugungi kundagi kabi aniq huquqiy tasnifga ega bo'lmaganligi sababli, maxfiy kuzatuvlar asosan davlat tuzumiga qarshi isyonlarni va suiqasdlarni fosh etishga qaratilgan edi. Masalan, Xitoy mutafakkiri Sun Szining "Harbiy san'at" asarida josuslardan (maxfiy ma'lumot beruvchilardan) foydalanishning besh xil usuli keltirilgan bo'lib, ular zamonaviy TQFdagi "tezkor kiritish" va "ishonchli shaxslar

bilan ishlash" taktikasining eng qadimiy nazariy prototipi hisoblanadi. Ilmiy izlanishlarda qayd etilishicha, o'rta asrlarda Yevropada inkvizitsiya, Sharqda esa turli markazlashgan xonliklar (jumladan, Amir Temur saltanati) davrida elchilar va saroy xizmatchilari orqali maxfiy axborot yig'ishning tashkiliy tuzilmalari ("xabargirlar", "josuslar") huquqni muhofaza qilish va jinoyat qidiruv jarayonlarining o'ziga xos shakli sifatida amal qilgan.

XVIII-XIX asrlarga kelib, Yevropa davlatlarida (xususan, Fransiya va Angliyada) politsiya muassasalarining tashkil topishi va jinoiy-protsessual qonunchilikning shakllanishi TQF tarixida keskin burilish yasadi. Jinoyatchilik oddiy qonunbuzarlikdan professional, uyushgan va davlatlararo xarakterga o'ta boshlagan ushbu davrda an'anaviy patrul yoki tergov usullari jinoyatlarni fosh etishga ojizlik qilib qoldi. Tadqiqotchilar tarixiy tahlillarida Ejen Fransua Vidok nomini alohida e'tirof etadilar. Sobiq jinoyatchi bo'lgan Vidok Fransiya da jinoyat qidiruv byurosiga (Sûreté) asos solib, jinoyat olamiga o'z odamlarini "kiritish", shaxslarni kartotekalashtirish (hisobga olish) va nazorat xaridini o'tkazish kabi zamonaviy tezkor-qidiruv tadbirlarining amaliy poydevorini yaratdi. Bu tajriba tez orada Angliyadagi Skotland-Yard va boshqa davlatlarning jinoyat qidiruv xizmatlari tomonidan ham o'zlashtirildi.

TQF tarixidagi navbatdagi muhim bosqich XX asrning boshlariga to'g'ri keladi. Ushbu davrda huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatiga texnika va ilm-fan yutuqlarining, xususan, daktiloskopiya (barmoq izlarini olish), telefon so'zlashuvlarini eshitish va maxfiy suratga olish moslamalarining kirib kelishi tezkor-qidiruv vositalarini misli ko'rilmagan darajada boyitdi. Tarixchi va kriminologlarning izlanishlariga ko'ra, texnik taraqqiyot tezkor-qidiruv faoliyatini shunchaki shaxslar bilan ishlash (agentura) san'atidan, aniq dalillar va ilmiy asoslangan apparat-texnik tadbirlar majmuasiga aylantirdi. Aynan shu davrdan boshlab TQF yuridik fanining alohida mustaqil tarmog'i sifatida o'rganila boshlandi.

REFERENCES

1. Исмоилов Н. Т. Тезкор-қидирув фаолиятининг тарихий илдизлари ва қадимги давлатлардаги махфий хизматлар эволюцияси // Юридик фанлар ахборотномаси. – Тошкент, 2021. – № 1. – Б. 22-29.
2. Рустамов Қ. Р. Ўрта асрларда жиноятчиликка қарши курашишнинг яширин усуллари: тарихий-ҳуқуқий таҳлил // Давлат ва ҳуқуқ тарихи. – 2022. – № 3. – Б. 45-52.
3. Алимов С. Р. Европада полиция хизматларининг шаклланиши ва профессионал тезкор-қидирув тадбирларининг пайдо бўлиши // Ҳуқуқ ва жамият. – 2021. – № 5. – Б. 110-117.
4. Қобулов Р. С. XX асрда тезкор-қидирув фаолиятини техник ва илмий таъминлашнинг ривожланиш босқичлари // Криминалистика ва тезкор-қидирув фаолияти масалалари. – Тошкент: ИИВ Академияси, 2022. – Б. 34-40.
5. Зиёдуллаев М. З. Тезкор-қидирув фаолиятини қонунийлаштириш ва инсон ҳуқуқларини таъминлаш: тарихий тажриба ва замонавий муаммолар // Замонавий юриспруденция хабарномаси. – 2023. – № 2. – Б. 77-84.

